

Peter Sekloča, Mojca Pajnik

MREŽNO POVEZOVANJE DRUŽBENIH GIBANJ IN (NE)MOŽNOSTI EMANCIPATORIČNEGA KOMUNICIRANJA

IZVLEČEK

Avtor in avtorica predstavita različne oblike delovanj družbenih gibanj in diskutirata skupne točke, na katerih gibanja gradijo svojo pozicijo do oblasti in medijev, ter odpreta vprašanja, kako domnevno demokratična mrežna struktura gibanj lahko gradi koalicijo za soočenje z dominantno močjo (oblasti in medijev). Možnost ohranjanja heterogenosti pozicij in identitet članstva je tematizirano skozi razlikovanje med »kolektivnim« in »povezovalnim delovanjem«, kot ga konceptualizira sodobna teorija digitalnega državljanstva kot aktivizma in kateremu temelj predstavlja mrežna družba. V ospredju je preverjanje teze, da nekatere specifične povezovalnega delovanja, ki se formirajo na križišču komunikacijskih in organizacijskih praks, krepijo emancipacijo gibanj ter njihov potencial za kreiranje nove politike in novih, vzporednih načinov menjave.

KLJUČNE BESEDE: družbena gibanja, mrežna politika, rizomatičnost, digitalni mediji, vstaje v Sloveniji 2012–13.

Networking of social movements and the (im)possibility of emancipatory communication

ABSTRACT

The authors present various forms of social movements and discuss common points on which the movements have built their positions towards the authorities and the media, and raise the question of how a supposedly democratic network structure of movements can build a coalition to face the dominant power (of the authorities and the media). The possibility of maintaining the heterogeneity of positions and identities is thematised through the distinction between "collective" and "connecting action", as conceptualised by the modern theory of digital citizenship as activism, the foundation of which represents a network society. In the foreground is the verification of the thesis that some specifics of the connecting action, which are formed at the intersection of communication and organisational practices, strengthen

the emancipation of movements and their potential to create new policies and new ways of parallel exchange.

KEY WORDS: *social movements, network politics, rhizomatics, digital media, uprising in Slovenia 2012–2013*

1 Uvod

Članek v ospredje postavlja teorijo mrežne družbe (Castells 1998, 2000/1996; Galloway 2004) kot organizacijsko načelo delovanja akterjev v sodobnih družbah, ki so prepletene z informacijskimi in komunikacijskimi tehnologijami (IKT), predvsem pa determinirane z njihovimi kodi oziroma načini delovanja. Na primeru analize različnih akterjev, gibanj in iniciativ, ki so soustvarjale vstaje v Sloveniji v obdobju 2012–2013, ugotavljamo specifične njihovega delovanja v mrežni družbi. Zanima nas, v kolikšni meri uporaba tehnologije, ki z uveljavljanjem dominantnih kodov delovanja vzpostavlja hierarhije družbene moči, vpliva na delovanje gibanj oziroma koliko se komunikacija gibanj lahko upre nujnosti po vključitvi v menjalne odnose dominantnega političnega in ekonomskega sistema. V članku ugotavljamo, da tradicionalni (množični) mediji gibanja reducirano razumejo kot vir informacij periferne javnosti, ki nima moči za transformacijo družbene strukture. Pokažemo, da množični mediji delujejo kot akterji družbene premoči v mrežnih odnosih, v katerih perpetuirajo obstoječe hierarhije in hkrati minimizirajo potencial gibanj. Metateoretski fokus mrežne družbe v članku preciziramo z analizo dialektike »kolektivnega« in »povezovalnega« delovanja (Bennett in Segeberg 2012), s katero družbena gibanja definiramo kot akterje v mrežni družbi, predvsem pa nam ločnica služi za pojasnjevanje dinamike delovanja in tudi razlik med akterji gibanj. Ugotavljamo specifične obeh vrst delovanja, pri čemer je v ospredju presojanje, koliko specifične oblike delovanj o(ne)mogočajo gibanjem, da se konstituirajo onkraj dominantnih menjalnih odnosov.

V ospredju je preverjanje teze, da nekatere specifične povezovalnega delovanja, ki se formirajo na križišču komunikacijskih in organizacijskih praks, krepijo emancipacijo gibanj in njihov potencial za kreiranje nove politike. V tem okviru se pojavi tudi teoretsko vprašanje, v kolikšni meri je povezovalno delovanje, katerega prednosti in slabosti sta Bennett in Segeberg (ibid.) natančno eksplicirala, mogoče razumeti ne samo kot specifičen način mreženja, temveč tudi kot osnovo za spremenjeno obliko menjave kot osnovnega načela v družbenih podsistemih politike, ekonomije in kulture.

V uvodnem delu so tematizirane teorija mrežne družbe in njene osnovne značilnosti, pri čemer pokažemo, da se ideje demokratičnega mrežnega komuniciranja niso pojavile šele s široko uporabo interneta, temveč so bile v kritični teoriji (Brecht 1932; Mills 1965; Enzensberger 2003/1970; Baudrillard 2003/1972) kontinuirano prisotne že od prve polovice 20. stoletja, v članku pa jih obravnavamo kot pomembno izhodišče pri razumevanju načinov oziroma logike delovanja gibanj v sodobnosti (Bennett in Segeberg 2012). V dialogu z nekaterimi avtorji (Castells 1998, 2000/1996; Deleuze in Guattari 1987; Galloway 2004) osvetlimo kritične nastavke za analizo mrežnega komuniciranja ter tematiziramo možnosti in omejitve družbenih akterjev oziroma konkretno gibanj v mrežni

strukturi. V tretjem poglavju bo predstavljena kritika delovanja dominantnega medijskega sistema, kot so ga videli zgoraj omenjeni avtorji in kot izhaja iz teorije mrežne družbe, ki predpostavlja nove oblike nadzora: vključitev v menjalne odnose in pravila (protokole) za mrežno delovanje. Tako kot tretje tudi četrto poglavje analizira empirični kontekst, v katerem delujejo gibanja, s čimer se premaknemo k tematizaciji delovanja proučevanih družbenih gibanj (Slovenija 2012–13), za katere sta značilna heterogenost izhodišč in nenazadnje tudi uspešnost pri oblikovanju alternativnih načinov komuniciranja z namenom preseganja nujnosti po vključitvi v menjalne odnose dominantnega političnega in ekonomskega sistema ter izmikanja njunemu sistemskemu nadzoru. V petem poglavju – razpravi – pokažemo, da imajo mnogokrat dokaj abstraktne ideje o demokratičnem mrežnem komuniciranju plodno sidrišče v povezovalnem delovanju, katerega logika omogoča ne samo spremenjene in v tem okviru emancipatorične načine komuniciranja, temveč tudi nove načine menjave v družbenih podsistemi.

2 Komuniciranje v mrežni družbi

O mrežni organizaciji komuniciranja so nekateri avtorji govorili – vendar jo strokovno poimenovali drugače – še pred širšo uporabo ideje mreže in njene aplikacije kot organizacijskega načela sodobnih družb, na primer Brecht (1932) in Mills (1965). Organizacijski diagram komunikacijskih procesov, gledan z vidika makroteorije oziroma holističnega pogleda na družbeno komuniciranje, sicer ni bil eksplicitno predstavljen v obliki mreže, je pa predpostavljal mrežno delovanje, podobno kot ga razumemo danes. Mreža je naslednica hierarhično vodenega nadzora, katerega organizacijo Deleuze in Guattari primerjata z drevesom. Pravita sicer, da »smo naveličani dreves« (Deleuze in Guattari 1987: 15), saj svet okrog nas in materialna realnost še zdaleč nista vedno oblikovana hierarhično, na primer človeški možgani, je pa drevesna organizacija dokaj priročna, saj je iz nje zelo lahko razbrati smer poveljevanja in odločanja. Vendar mrežne organizacije ne uporabljajo samo današnji alternativni mediji, ki jih v pričujočem članku kontrastiramo z dominantnimi mediji glede moči in vpetosti v demokratične procese družbenih sprememb, kar slovenske vstaje v letih 2012–13 nedvomno so, temveč tudi gospodarske organizacije:

Ena od bistvenih značilnosti, ki loči pozni kapitalizem od drugih političnih in ekonomskih oblik, je njegov način reprezentacije moči: kar je bilo nekoč usidrana in konkretna množica, je zdaj postalo nomadski elektronski tok. Pred obdobjem računalniškega upravljanja informacij ni bilo težko locirati središča institucionalnega upravljanja in nadzora. V resnici so bili centri moči uporabljani od režimov za ohranjanje hegemonije (Critical Art Ensemble 1996: 7).

Galloway pokaže, da je mrežna organizacijska oblika prisotna že nekaj časa ter da si njene ideje nikakor ne lasti in je ne uporablja samo alternativna politika, denimo politika družbenih gibanj, temveč tudi dominantne sistemske ekonomske in politične strukture. Ob spremembi organizacijske oblike v mrežno pa se je pojavil problem nadzora, saj so hierarhične strukture uporabljale bolj ali manj centralno voden nadzor, ki pa ni uporaben pri mrežah (Galloway 2004: 7). Obenem je Galloway močno kritičen do razumevanja

mrež in konkretno interneta kot okolja z obiljem informacij, v katerem ni hierarhičnega in centraliziranega nadzora ter s tem sploh nobenega nadzora. Ravno nasprotno, mreže, v sodobnosti distribuirane mreže, kot jih poimenuje, v katerih se vsako stičišče ali vozle lahko povezuje z vsakim drugim stičiščem, so kontrolirane s pravili in algoritmi (protokoli), kaj je mogoče in kaj ne, ob tem da izstopu iz mreže in s tem sprejemom odločitve za neupoštevanje protokola sledi družbena sankcija – na primer kot izločitev iz družbenega sistema komuniciranja. Dodamo lahko, da takšen način nadzora proizvaja tudi ideološke učinke, ki so posledica vpetosti v prevladujoči način produkcije, kot bomo videli v nadaljevanju pri obravnavi vpetosti medijev v ekonomske procese.

Mrežne organizacije delovanja se torej ne poslužujejo samo skupine ali gibanja, ki imajo manj socioekonomskih virov kot vladajoče strukture, temveč ravno nasprotno. Sistem oblasti, na primer politične stranke, in ekonomske organizacije, na primer korporacije, so že pred časom prešle na mrežno organizacijo delovanja, kjer en oddelek korporacije predstavlja svoje stroškovno mesto in konkurira drugim oddelkom, obenem pa ima točno določene naloge in zanj veljajo točno določeni kriteriji, po katerih se ocenjuje njegova uspešnost. Ob takšnem razumevanju tehnoloških družbenih sistemov, kot je na primer internet, je toliko lažje zavrniti tezo Marshalla McLuhana, da tehnologija že sama po sebi določa svojo uporabo in sporočilnost. Pomenljiv primer zavrnitve takšnega tehnološkega determinizma je delo K. Peović Vuković (2012), ki gradi na teoriji Raymonda Williamsa, točneje na njegovi analizi televizije, katere funkcijo ji je pripisala šele komercialna uporaba, in pokaže, kako je medije, ter posebej internet, mogoče razumeti kot simptom družbe, kjer »struktura medijev ne vpliva na družbenost, politiko in identitete, temveč je sama izraz neke družbenosti, kulture, strukture občutja« (Peović Vuković 2012: 24). Po analogiji se tudi tradicionalni množični mediji, dominantni nacionalni tisk in televizijske mreže ali bolje celotna ponudbena stran (digitalnih) vsebin, prilagajajo mreži kot vodilnemu organizacijskemu načelu sodobne družbe, če ne drugega, uporabljajo internet in digitalno infrastrukturo kot hrbtenico za prenos vsebin in interaktivne povezave z občinstvom.

Obenem mrežna morfologija organizira odnose moči, pojasnjuje Castells (2000), ki sodobno družbo poimenuje kot mrežno družbo, čeprav je tukaj treba omeniti, da se Castells mnogokrat nagiba k tehnološkemu determinizmu: »Preklopi, ki povezujejo mreže (na primer finančni tokovi, ki prevzemajo nadzor nad medijskimi imperiji, ki vplivajo na politične procese), so privilegirani instrumenti moči« (Castells 2000/1996: 502). Iz takšne tematizacije sledi tudi njegova poznejša analiza, da so osrednji igralci moči v sodobnosti tisti, ki lahko preklapljajo med mrežami in jih programirajo. Ob tem izpostavlja, da so mreže odprte strukture, ki se širijo in vključujejo nova vozlišča, če le z njimi delijo iste komunikacijske kode (vrednote in cilje) (Castells 2000/1996: 501), s čimer zopet postane osrednjega pomena kritična analiza možnosti za reorganizacijo družbenega komuniciranja, kot sta jo podala zgoraj omenjena Brecht (1932) in Mills (1965) ter – kot bomo videli – tudi Enzensberger (2003/1970) in Baudrillard (2003/1972). Ti avtorji nam pokažejo, da ima vsaj v teoriji, ko ni podvržena tehnološki prisili, ideja demokratičnega komuniciranja kot postulat že dolgo tradicijo, segajočo vsaj v sredino 20. stoletja, iz katere velja črpati tako v kritični analizi mrežne družbe, predvsem pa v premišljanju možnosti emancipatoričnega komuniciranja oziroma komuniciranja, ki prekinja hierarhije dominantnih kodov. Če sprejmemo tezo, da

je mrežna organizacija delovanja danes osrednje organizacijsko načelo družbe, kot na primer menijo omenjeni avtorji (Castells 1998, 2000/1996; Deleuze in Guattari 1987; Galloway 2004), potem potrdimo, da se je problem zlorabe moči in nedemokratičnega odločanja s strani tistih, ki posedujejo moč in za delovanje potrebne socioekonomske vire, enostavno prenesel v mrežno družbo. Ob tem velja potrditi tudi, da ni nobenega razloga, da bi bila na primer nova družbena gibanja – zdaj mrežno oblikovana – politično učinkovitejša zgolj zaradi tega, ker so opustila hierarhično strukturo in za organizacijo svojega delovanja prevzemajo model mrežnega komuniciranja.

2.1 Povezovalno delovanje: k reverzibilnosti in recipročnosti v komuniciranju

Obravnavo mrežne družbe kot metateoretskega okvira za analizo delovanja družbenih gibanj v tem podpoglavju preciziramo z idejo o delovanju medijev »v interesu vseh«, ki jo obravnavamo na presečišču razumevanja demokratizacije komuniciranja, o čemer so že pred časom pisali Mills, Brecht, Baudrillard, Enzensberger idr., in nekaterih novodobnih pojmovanj v kontekstu mrežne družbe, kjer se osredotočamo na pojmovanje »povezovalnega delovanja« (Bennett in Segeberg 2012). Na tem mestu postavljamo teoretsko vprašanje, v kolikšni meri lahko »povezovalno delovanje« gibanj v mrežni družbi omogoča preseganje dominantnih vzorcev menjave ter udejanjanje recipročnosti odnosa med pošiljateljem in prejemnikom, v čemer se kaže emancipatorni potencial gibanj.

Mnogo idej, povezanih s problemi demokratičnosti javnega komuniciranja iz sredine 20. stoletja, je še dandanes aktualnih, kljub temu da so nastale pred vseobsežno digitalizacijo oziroma široko uporabo interneta kot infrastrukturne hrbtenice sodobnih medijev. V drugi polovici 20. stoletja je morda najbolj poznane (empirične) kriterije za vzpostavitev pogojev komuniciranja politično učinkovite javnosti najti v delu C. W. Millsa, ki izpostavi, 1) da toliko ljudi, kot sprejema mnenje, tega tudi izraža, 2) da so mediji organizirani tako, da je na izraženo mnenje mogoče takoj odgovoriti, 3) da se takšno izraženo mnenje takoj prevede v delovanje in 4) da avtoritarne institucije ne posegajo v javnost, ki tako ohrani svojo avtonomijo (Mills 1965: 302). V njegovem delu je najti odmev zahtev, ki so znane že vsaj iz del B. Brechta v 30. letih 20. stoletja, točneje njegove kritike uporabe radia oziroma predlogov, kako bi takrat novo radijsko tehnologijo lahko uporabljali v korist širših množic, predvsem tistih ljudi, ki so bili že zaradi svojega položaja v družbeni strukturi deprivilegirani. Brecht izpostavi, da tehnologija sama po sebi nima nobene funkcije, razen tiste, ki izhaja iz njene uporabe, in pozove k preoblikovanju radijske tehnologije tako, da bo vsak lahko sporočal, in ne samo sprejemal mnenja (Brecht 1932). Za Brechta je radio »najčudovitejša invencija«, ki je sposobna ne le predvajati za poslušalce, ampak tudi vključevati njihove glasove. Brechtovo kritiko, ki zahteva prestrukturiranje medija iz distribucijskega kanala h kanalu, ki bi bil z vključevanjem glasov publike usmerjen v javno dobro, čez nekaj desetletij povzame Enzensberger in zavrne v tistem času dokaj pogost McLuhanovski tehnološki determinizem. Zavrne ga s tem, da poudari umetno ustvarjeno kontradikcijo med producenti in konzumenti medijske tehnologije ter vsebin, ki mora biti – kontradikcija namreč – ekonomsko in administrativno vzdrževana (Enzensberger 2003/1970: 266). Brechtovo idejo o aplikaciji medija v interesu vseh konkretizira z idejo

o kolektivni produkciji, v kateri so (amaterski) producenti avtonomni v odločitvah, kako, kaj in za koga producirati vsebine – za razliko od profesionalnih producentov (novinarjev, urednikov idr.), ki so vključeni v hierarhično, centralizirano in s tem nadzorovano produkcijo: »Mrežni komunikacijski modeli, ki gradijo na načelu reverzibilnosti tokokrogov, lahko ponudijo smernice za preseganje takšnega položaja: množični časopis, ki ga pišejo in distribuirajo bralci, mreže videov, ki jih ustvarjajo politično aktivne skupine« (Enzensberger 2003/1970: 267).

Predlog mrežno reorganiziranega komuniciranja je dokaj podoben rizomu, kot ga v 80. letih prejšnjega stoletja konceptualizirata Deleuze in Guattari (1987), ob tem da Enzensberger poudari reverzibilnost oziroma povratni tok informacij med pošiljateljem in sprejemnikom sporočila. Mreža in v njenem okviru reverzibilnost ob kolektivni produkciji postane osrednje organizacijsko načelo emancipatoričnega komuniciranja, ki se lahko upre prevladi množičnih medijev. Enzensberger je ta načela izpostavil v 70. letih prejšnjega stoletja, dve desetletji pred razširjeno uporabo svetovnega spleta, v katerega so mnogi polagali upe, da bo zaradi svoje široke dostopnosti omogočil preporod javnega komuniciranja v smeri večje demokratizacije komuniciranja in družbe. »Tehnoentuziasti« so v navdušenju nad spletnim komuniciranjem govorili o smrti radia kot o olajšanju, priložnosti, češ, končno smo dočakali njegovo demokratizacijo, ki jo je Brecht napovedal, a je ni doživel. Vendar so neprofesionalni uporabniki že pred internetom imeli na voljo za takratni čas novo tehnologijo v obliki videokamer, različnih naprav za snemanje in predvajanje zvoka, reprodukcijo vsebin itd., pa so zaradi svoje individualiziranosti ostali ujetniki s strani političnih in ekonomskih elit dirigiranih integracijskih procesov, je poudarjal Enzensberger.

Omenjena izhodišča Baudrillard vzame za kritiko Enzensbergerjevega predloga reorganizacije medijskega sistema in poudari, da »reverzibilnost nima nič opraviti z recipročnostjo« (Baudrillard 2003/1972: 286). Sklicuje se na Enzensbergerjevo ugotovitev, da »[v] sedanji obliki oprema, kot je televizija ali film, ne služi komuniciranju, temveč ga preprečuje. Ne dopušča nikakršnega recipročnega delovanja med oddajnikom in sprejemnikom; tehnično gledano, zmanjšuje povratne informacije na najnižjo točko, kompatibilno s sistemom« (Enzensberger 2003/1970: 262). Problem torej predstavlja recipročnost izmenjave, za katero reverzibilnost predstavlja potrebni, nikakor pa ne že zadostni pogoj, zato izmenjavo Baudrillard vidi kot osrednji generator ideologij(e). Ideologija ni nekaj, kar oblast generira s pozicije moči, ampak se nahaja v samih menjalnih odnosih, kar omogoča razjasnitev Baudrillardove močno abstraktne in še zdaleč ne praktične pozicije do sprememb organizacije javnega komuniciranja v okviru medijskega sistema, ko pravi, da je treba preseči kategorije prejemnika in pošiljatelja, ko se ju na vse načine poskuša mobilizirati s sinhrono menjavo položajev (Baudrillard 2003/1972: 286). Takšno menjavo položajev najdemo na primer v ideji »amaterja novinarja«, ki postane priljubljena v študijah alternativnih medijev (Atton 2002), pomeni pa prekinitev pasivizacije občinstva oziroma njegovo aktivacijo v produkcijski proces; gledalec je obenem producent medijskih vsebin, s čimer naj bi se egalitarizirala sicer hierarhična razmerja med bralcem in piscem (Platon in Deuze 2003). Množični mediji po Baudrillardovih besedah namreč depolitizirajo sporočila in dogodke s tem, da jih reprezentirajo v politični javni sferi, ki ni

nič drugega kot zaprt sistem izmenjave simbolov, sistem, ki ga vodijo abstraktni menjalni odnosi. Sprejemniki, torej občinstvo, sicer lahko zavrnejo prevladujočo interpretacijo vsebine sporočila, kar ponazarjajo trije osnovni načini branja, kot jih je ekspliciral Stuart Hall (2006) (prejemnik sporočila lahko vsebino sporočila odobrava, lahko deloma sprejme in deloma zavrne dominantno interpretacijo ali pa jo v celoti zavrne), vendar še vedno ostanejo vključeni v dominantni medijski sistem in ga s tem vzdržujejo. Dialektično razmišljanje, s katerim analiziramo komuniciranje v družbi, je tukaj vsekakor dobrodošlo, vendar po Baudrillardovem mnenju reorganizacija dominantnih vzorcev komuniciranja zahteva ravno preseganje dialektike soobstoja producentov in potrošnikov, najsi njihove pozicije še tako vneto poskušamo zamenjati oziroma jih obravnavati združeno, kot je to v primeru ideje »amaterja novinarja« (Atton 2002).

Preseganje vpetosti v menjalne odnose, ki vladajo medijem kot industrijam, bi med drugim pomenilo zoperstavljanje dvostopenjskemu sistemu vpliva, po katerem delujejo (množični) mediji, in sicer vplivu vira na medije in nadalje medijev na občinstvo, kot ga je konceptualiziral Mayhew (1997: 252). Dvostopenjski sistem vpliva je neposredni produkt interesov medijev po vključevanju v menjalne odnose, v katerih imajo vsebine in občinstva menjalno vrednost. Vstajniška gibanja so soočena z izbiro, katera našeta orodja in prakse uporabljati pri svojem »digitalnem mrežnem delovanju«, ki je po Bennettu in Segebergu (2012) temelj tako »povezovalnega« kot »kolektivnega delovanja« ter ni imuno na homogenizacijo interesov in zahtev s strani centrov moči. Po omenjenih avtorjih (Bennett in Segeberg 2012: 743) del gibanj lahko razumemo kot temelječe na »mrežnem kolektivnem delovanju«, kjer gre za načelo delovanja, podobno tistemu, ki ga prevzemajo bolj formalne organizacije, ki se tako kot nekdaj hierarhično organizirane skupine poslužujejo korporativnih strategij doseganja razpoznavnosti skozi javno komuniciranje. Za bolj ohlapno organizirane iniciative in skupine pa je značilna »logika povezovalnega delovanja«, ki potencialne člane in članice pritegne zaradi dopuščanja oblikovanja lastnih pozicij ter ohranjanja multiplih identitet in povezovanj. Za takšno logiko so digitalni mediji osrednji organizacijski posredniki, člani gibanja pa so zaradi odprtosti in odsotnosti zahtev po odpovedi izkušenj in identitet še dodatno samomotivirani za vzajemno produkcijo in deljenje vsebin (Bennett in Segeberg 2012: 752).

V kontekstu metateoretskega pristopa mrežne družbe, ki smo ga precizirali z razpravo o možnostih in nemožnostih emancipatoričnega komuniciranja družbenih gibanj, v nadaljevanju na empiričnem primeru komuniciranja gibanj iz časa vstaj v Sloveniji (2012–13)¹ pokažemo na 1) vztrajnost dominantnih kodov na primeru delovanja množičnih medijev v odnosu do gibanj in 2) na razlike med gibanji glede na logiko povezovalnega oziroma kolektivnega mrežnega delovanja. Preverjamo tezo o moči povezovalnega delovanja za preseganje dominantnih kodov in vzpostavljanje alternativ v komuniciranju.

1. Gl. uvodnik za metodološka pojasnila.

3 Monopol menjave: mediji v »klasični vlogi oblasti«

Kolektivno delovanje zahteva mobilizacijo virov, ki se jih poslužujejo močnejše organizirane skupine s članstvom, ki je identitetno bolj homogeno in se je posledično pripravljeno odpovedati določenim osebnim preferencam; v tem pogledu je značilnost korporativno organiziranih skupin. Iz izjav intervjuvank in intervjuvancev izhaja, da so takšne skupine lahko dokaj učinkovite, primer bi bile lahko skupine, ki so se povezale v stranke ali liste, vendar pa s tem tvegajo osip svojih podpornikov oziroma od njih zahtevajo določeno konformnost v obliki prilagoditve skupnim ciljem organizacije. Takšne skupine so politično učinkovite najprej kot del javnosti, delujoče na periferiji javne sfere (Habermas 1996: 356), ki ji mediji predstavljajo ogrodje, in nato kot del parlamentarnega kompleksa države, pri čemer vseskozi uporabljajo orodja Spleta 3.0. Pri tem pa je ključno vprašanje, koliko so takšne skupine vključene v rituale menjave medijskega in političnega sistema oziroma ali zmorejo delovati za preseganje dominantnih kodov.

Ciljna praksa dominantnih medijev in digitalnih platform je menjava, saj so vključeni v menjalne odnose, ki so dominantni v kapitalističnem načinu produkcije. Kot so dejali v Mreži za neposredno demokracijo (intervjuvanec/-ka 1):

Mediji so pa odigrali to svojo klasično vlogo oblasti pač. Po eni strani so sicer poročali o celotni zadevi, ker so morali, so se pa lotevali (vstaj) ... klasično: koliko je bilo policije, koliko je bilo udeležencev, koliko je bilo škode. Pri vsebini pa odvisno od medija. Nekateri so se angažirali, eden od časopisov je dal recimo veliko prostora za odprto debato ... Drugi so pa čisto klasično poskušali zadevo (spraviti) v nek folklorni predalček, češ, protesti imajo sicer neke zahteve, ampak so neenotni. Potem je bil tudi fantastičen pritisk, kdaj bo že stranka, to so tudi mediji sproducirali, to potrebo, da nastane stranka. Tudi levo usmerjeni mediji, da ne bo pomote. Tako da mediji so odigrali to neko klasično vlogo normalizatorja zadev.

Takoj ko komuniciranje družbenih gibanj z dominantnimi mediji ne prispeva k pospeševanju menjave ali jo sploh omogoča, komuniciranje gibanj ali o gibanjih za dominantne medije ni zanimivo. Menjava tukaj ne zaznamuje samo neposredne ekonomske menjave (prodaje in nakupa vsebin ter občinstva), temveč tudi vso menjavo, ki omogoča preživetje medija kot takšnega, torej tudi menjavo s političnim sistemom, na primer na način subvencioniranja informacij, kar zajame tudi javne medije, konkretno RTV Slovenija. »RTV je ujeta s strani političnih strank. Mediji so pripravljene poročati o nekih seksi dogodkih, o sistemskem premisleku pa ne« (Iniciativa mestni zbor, intervjuvanec/-ka 1). Izjave za javnost, producirane s strani države, vplivnih političnih strank, interesnih skupin in močnih organizacij so zato najpogostejši vir novic, saj raziskovalno novinarstvo zahteva veliko časa in denarja, domnevno kredibilni, razpoznavni in prestižni viri (govorci) pa povečujejo število lahko dostopnih novic. Zato ne preseneča, da so množični mediji močno »naklonjeni tistim birokratskim virom, ki skrbijo za redne, kredibilne in končno tudi uporabne tokove informacij, za vpogled in podobe za konstrukcijo novic« (Gandy 1982: 13).

Novica ni videna kot nekaj, kar je v javnem interesu, javno dobro, ampak je videna kot blago. Novice je treba prodajati. Treba je napisati 60 novic na dan. Če jih

napišeš toliko, si bolj prisoten na iskalnikih, več ljudi klika in več oglaševalskega prostora prodaš (Iskra, intervjuvanec/-ka 1).

Mediji so vselej, pa čeprav pravijo, da paktirajo z opozicijo, naklonjeni nosilnim idejam v družbi, nosilni politiki, na nek način so opredeljeni. ... tisti, ki se opredeljujejo za nevtralne, so še slabši. ... Vloga televizije in medijev bi bila, da bi ljudem razložila, kaj je neoliberalizem, ne pa da pokaže zmeraj predsednika zbornice, ki pravi, da smo premalo fleksibilni pri odpuščanju ... Morali bi razlagati, kaj je koncept neoliberalizma ... (In pri vstajah) so imeli parcialne, pa tudi širše, globalne razloge, da so o tem pisali. Pisali so zato, ker to je bila zgodba. ... Temeljnih analiz, komentarjev v medijih pač ni bilo. Bilo je zanimivo, da so se tam stekli ... (Odbor za solidarno in pravično družbo, intervjuvanec/-ka 1).

Ali, kot je izjavil/a intervjuvanec/-ka 1v okviru skupine Protestival:

Jaz mislim, da (mediji) negativno vplivajo ne na samo demokracijo pri nas, zato ker v bistvu delujejo za hiperprodukcijo nekih delno ... dokaj nepomembnih dnevnopolitičnih tem na takšen način, da v bistvu oddaljujejo sam proces demokratizacije, da se ljudje ne čutijo kakorkoli povezani s tem ali pa da imajo kakršnokoli možnost karkoli delati ...

Komuniciranje je po besedah Baudrillarda treba konceptualizirati širše kot le transmisijo informacij s povratno zanko – po Enzensbergerju reverzibilnost, in sicer kot recipročno sodelovanje. Delovanje dominantnih množičnih medijev je utemeljeno ravno na menjavi s strani sistema določenih ekvivalentnih razmerij oziroma na nezmožnosti vključitve akterjev brez družbene moči v menjalni proces; utemeljeno je na nemenjavi z njimi, največ na simulaciji odgovora, kar je tudi »realna abstrakcija medijev«, iz katere tudi izhaja sistem nadzora in moči (Baudrillard 2003/1972: 281). Močan je torej tisti, ki lahko da in ne more biti poplačan, s čimer obdarovanca postavi v podrejeni položaj in vzpostavi monopol, nadaljuje Baudrillard. S skupinami brez družbene moči ali v primeru slovenskih vstaj s koalicijo skupin in organizacij, ki so pri vstajah sodelovale, je bilo zaradi njihove programske različnosti in heterogenosti zahtev za medije dokaj zapleteno izluščiti osrednje sporočilo, mnogokrat pa je umanjkal tudi razpoznaven voditelj, ki bi služil za široko razpoznavnega nosilca sporočila in s tem reprezentativno osebo določenega gibanja. Kot navajajo v Danes je nov dan (intervjuvanec/-ka 1):

Mainstream mediji ... so hoteli v nas najti nekega novega Uroša Lubeja oziroma nek obraz, heroja ali pač junakinjo/junaka, ki bo tam nastopal/a. In slučajno sem prvi intervju dal jaz, in ko je prišla prošnja za drugi intervju, je prišla prošnja za intervju z mano. Mi smo rekli, da bo nekdo pač utegnil. Lep pozdrav, Danes je nov dan. In smo to tako izpeljali. Potem smo prav krožili, da ne bi nikoli kdo dvakrat dajal izjav, in ko je nas zmanjkalo, smo nahecali prijatelje, naj gredo oni, pa smo jim vse povedali, zato da je vedno bil tam drug obraz.

Nemoč gibanj, ki jih mediji instrumentalizirajo kot javnosti (publike) z dokaj nizko količino moči, se kaže v posledicah neprilaganja dominantnim menjalnim kodom za gibanja:

Na koncu se je izkazalo, da smo si s tem (z menjavo govorcev) totalno zapravili medijsko pozornost, ker če bi jaz takrat šel na tistih deset intervjujev sam, bi lahko veliko več obiska vpeljali v spletno stran in več ljudi bi izvedelo za platformo (Danes je nov dan, intervjuvanec/-ka 2).

Vklapljanju v dominantne kode so se strateško prilagodili v IDS. Po Bennettu (2003) velja ločiti mreže gibanj od delovanja strank/gibanj, ki komuniciranje hitro prilagodijo pragmatizmu strankarskega delovanja, za katerega je imperativ doseči čim večji vpliv na čim več ljudi s čim manj stroški.

Zelo na hitrico smo prišli do sklepa, da bo treba igrati, vsaj delno, po pravilih igre, ki veljajo v medijskem prostoru, kjer glavno vlogo igrajo tradicionalni mediji, zlasti televizija. Z internetom nam je skozi leta uspelo ogromno narediti, nam je uspelo ogromno ljudi zmobilizirati, ampak internet je tukaj koristen predvsem za utrjevanje in, recimo, rahlo širjenje kroga. Medtem ko je za dostop do širših množic internet dosti nepripraven in tukaj neskončno večjo težo igrajo tradicionalni mediji, predvsem televizija. Recimo, en tak primer bi bil uspeh Združene leveice na volitvah ali pa prepoznavnost Luke Meseca, ki je postal prepoznaven šele z nastopom na POP TV tik pred parlamentarnimi volitvami. Medtem ko prej, kljub temu da smo ga načrtno forsirali, poskušali dobivati prostor v tiskanih medijih, na radiu, tudi seveda na spletu preko naših lastnih kanalov, ampak šele nastop na televiziji ... v najbolj gledanem času je bil tisti, ki je pomenil preboj v nek širši prostor. Mi smo takrat imeli ... vpogled v javnomnenjske raziskave, nekatere smo tudi sami pač naročili in smo lahko sondirali prepoznavnost Luke Meseca ... od tega, da ga praktično nihče ni poznal, do tega, da ga pozna celotna Slovenija in je rangiran na vrhu lestvic najbolj priljubljenih in prepoznavnih politikov (IDS, Iniciativa za demokratični socializem, intervjuvanec/-ka 1).

Pri Puntarjih (intervjuvanec/-ka 1) so, nasprotno, kritično razmišljali o vkalupljanju:

Poskušali so nas spraviti v hierarhično organizirano organizacijo in smo imeli kar probleme. Ljudje tako razmišljamo, ker smo tako vzgojeni. In se moraš prisiliti, da se sploščiš in rečeš, ne bom (govoril), on bo. Treba je načrtno na tem delati, se postaviti v ozadje in reči, ne bom, zdaj si ti na vrsti. To je nujno ... če se postavi vodstvo, je to čas, da vodstvo odide iz gibanja. To je moja teza ... sicer gibanja ni več, uničijo ga.

Vzpostavitev možnosti za odgovor je za Baudrillarda enako popolnemu prestrukturiranju medijskega sistema, kar se v empiričnem proučevanju slovenskega vstajniškega gibanja lahko zvede na mapiranje taktik vzpostavitve drugega ali novega sistema javnega komuniciranja, torej komuniciranja, ki mu temelj zaradi nevklučenosti v dominantni medijski sistem lahko predstavlja »povezovalno delovanje« – Bennett in Segeberg ga med drugim definirata kot temelječega na deljenju: »personalizacija, ki vodi delovanje in vsebine, ki se distribuira široko prek družbenih omrežij. Komunikacijske tehnologije omogočajo rast in stabilizacijo omrežnih struktur preko teh omrežij« (Bennett in Segeberg 760: 2012) »Logika povezovalnega delovanja« ni enaka »logiki kolektivnega delovanja«, ki je značilna za hierarhično organizirane skupine s potrebnimi viri za delovanje in zavezujočo skupinsko

identiteto, pojasnjujeta avtorja; je prej organiziranje možnega delovanja s pomočjo digitalnih mrežnih medijev ob ohranjanju heterogenih preferenc ter identitet članov in skupin, in je v tej luči korak k vzpostavitvi vzporednega sistema javnega komuniciranja. V deljenju vsebin na primer Benkler (2006) vidi možnost za nov model informacijske produkcije z drugačnimi viri informacij in vsebinami: »Informacije, znanje in kulturo lahko zdaj ustvarja ne le veliko več ljudi kot v industrijski informacijski ekonomiji, ampak tudi posamezniki na področjih in v slogih, ki ne bi prestali preskusa tržne uspešnosti v množičnih medijih« (Benkler 2006: 175). Kot je dejal sogovornik iz Mreže za neposredno demokracijo (intervjuvanec/-ka 1):

Že od začetka smo se zavedali, da moraš biti sam medij. Ni dovolj, da forsiraš neko izjavo. Tudi ti se moraš vzpostaviti kot medij. Tudi ti moraš biti tisti, ki producira in ima potem prostor, kjer produkcija stoji, da je dosegljiva vsem ostalim, da nisi samo akter, kot akter-akter, ampak da si tudi medij.

S tem se odpira drugo problemsko izhodišče, ki ga obravnavamo v nadaljevanju – če je prvo zajemalo odnos med dominantnimi mediji in praksami komuniciranja gibanj, drugo naslavlja potencial povezovalnega delovanja – obravnavamo ga na križišču praks komuniciranja ter z njimi povezanih organizacijskih struktur in praks delovanja gibanj – za preseganje trenutnega dominantnega sistema javnega komuniciranja.

4 Preseganje monopola menjave: priložnosti gibanjskih mrežnih struktur

Z Bennetom (2003) bi lahko rekli, da internet omogoča mnogoterost mreženja, čemur smo bili priča v primeru vstaj v Sloveniji, ko so gibanja uporabljala internet in IKT nasploh za povezovanje, informiranje, kot tudi organizacijo konkretnih akcij. Tehnologije torej lahko odigrajo vidno vlogo pri povezovalnem delovanju gibanj, ki pa ima, kot pravi Bennett (2003), svoje omejitve; največkrat namreč omogoča akcije z elaboracijo zelo splošnih zahtev po pravičnosti in enakosti, v odsotnosti nekih skupnih idej, okvirov ali bolj trdnih ideoloških formulacij. Nova družbena gibanja pa – ravno v odsotnosti trdnih in oprijemljivih centrov, značilnih za mrežno družbo – šele nastajajo kot kolektivna delovanja, ki, kot jih opredeljuje Melucci (1996), generirajo solidarnost, sprožajo kršitev ustaljenih omejitev sistema, kršijo pravila igre, prevprašujejo legitimnost oblasti in postavljajo alternativne smernice kot vodilo za politično prihodnost (solidarnost, socialne politike, vključevanje marginaliziranih skupin ipd.).

Da bi zajeli lastnosti komunikacijske politike gibanj, je treba, kot pravi Bennett (2003: 164), analizirati dinamiko mrež, kjer se prepletajo individualne, organizacijske in politične ravni delovanja gibanj. Za Dianija (1992) je družbeno gibanje nehierarhična neformalna mreža posameznikov in/ali organizacij, ki delijo specifično kolektivno identiteto in pozicijo v političnem in/ali kulturnem konfliktu. Gibanje je fluidno, ni omejeno s formalnimi okviri, kar posameznikom omogoča identifikacijo s kolektivnimi prizadevanji ob hkratnem ohranjanju lastne distinkcije. Značilnost gibanja je tudi, da se vzpostavlja skozi interakcijo, ki jo zaznamuje odsotnost centra odločanja ter nevezorčnih oblik razpravljanja in doseganja

konsenza. Gibanje zato ni zaključena celota, ampak je politična formacija, ki nastaja in se spreminja (ibid.: 13).

Meni se zdi, da je zelo dobro, da v tej vrsti organizacije, pri nekem fluentem članstvu, to, da ni nobenega togega papirnatega programa oziroma točk, katerih bi se lotevale. Vsaj jaz to tako dojemam. Če se pa kaj pojavi, pa posameznica to preko e-maila skomunicira, največ se mi zdi, da je skupinskih e-mailov. Vse se na ta način organizira. Kdo bo prevzel pobudo. Kakšna je ideja ... (FemA, Feministična akcija, intervjuvanec/-ka 1).

Internet, družabna omrežja, elektronska pošta, mobilni telefoni, prenosni radijski sprejemniki, elektronske liste, spletne peticije idr. povečujejo učinkovitost komuniciranja gibanj, pospešujejo koordinacijo na lokalni in transnacionalni ravni ter omogočajo širjenje mreže podpornikov. Spodbujajo interakcijo v mrežah in obenem omogočajo ohlapno vključevanje/odhajanje simpatizerjev, ne da bi zahtevale prevzemanje identitet. Ni nepomembno niti to, da je digitalizirana komunikacija hitra, kakor tudi ne, da znižuje stroške interakcije in da lahko prispeva k učinkoviti mobilizaciji.

Pri teh orodjih je pomembno, da so zastoj. Za take nevladne organizacije, kot smo mi, je to skoraj edina opcija, da si aktiven v medijih. ... So pomemben element, brez katerega bi težko naredil preboj med ljudi. Imajo pa svoje omejitve, ampak so že zaradi dostopnosti nepogrešljiv element našega delovanja (Gibanje za dostojno delo in socialno družbo, intervjuvanec/-ka 1).

Tilly (2004: 98) opozarja, da se velja pri obravnavi gibanj v povezavi s tehnologijo predvsem izogniti tehnološkemu determinizmu. Ne gre toliko za to, da bi nove tehnologije radikalno predrugačile družbena gibanja – ta so se vedno odzivala na tehnološke spremembe, vključno s telegrafom, telefonom, radiem in televizijo. Kot izpostavlja Tilly, ni ključno, koliko tehnologije revolucionalizirajo gibanje, ampak kako nadgradijo in spremenijo že obstoječe prakse delovanja. V nasprotju z obravnavo gibanj kot mrež, ki so predeterminirane s tehnologijo in tehnološkim razvojem, velja torej tehnologije v kontekstu mrež obravnavati z vidika sprememb, ki jih vnašajo v obstoječe vzrode delovanja. Cammaerts (2012) razume tehnologije v kontekstu »priložnosti mrežnih struktur« za organizacijo, mobilizacijo, rekrutiranje, koordinacijo in komunikacijo alternativ.

Facebook uporabljamo bolj kot ne za obveščanje o tem, kdaj so zbori, oziroma o tem, kaj se je dogajalo na zborih, ni pa sredstvo za debato. ... Nobenih odločitev se ne sprejema drugače kot v živo. ... To nam je bil eden od osnovnih ciljev, da se pogovarjamo v živo, iz oči v oči, da se pogovarjamo, dokler se ne zmenimo, kaj je tisto pravo (Iniciativa mestni zbor, Maribor, intervjuvanec/-ka 1).

IDS ključne odločitve sprejema na kongresu, ki je strankarsko uveljavljena oblika sprejemanja odločitev:

Vse glavne odločitve se sprejemajo na kongresu, fizičnem ali elektronskem. Elektronskega lahko potem tudi čez leto sklicujemo in se potem na kongresih v živo sprejemajo vse ključne odločitve, programske, statutarne, finančne, kadrovske in tako naprej (IDS, Iniciativa za demokratični socializem, intervjuvanec/-ka 1).

Med vzorci komuniciranja v polju globalnega aktivizma Bennett (2003) tematizira permanentnost kampanj, ki predstavljajo mobilizacijsko strukturo gibanj. Organiziranje protestov, aktiviranje mrež skupin in posameznikov je v dobi hitrega razvoja IKT postalo stalnica. Tehnologije z internetom na čelu imajo v tem kontekstu predvsem povezovalno vlogo; omogočajo »povezovalno delovanje« mrež, ko se mreže s pomočjo interneta lahko hitro oblikujejo in mobilizirajo. V času vstaj je bil »Facebook ... pomembno orodje, enostavno za zorganizirati protest, ti si povabil vse svoje prijatelje ...« (Protestival, intervjuvanec/-ka 2).

Komunikacija je zdaj hitrejša, če pogledamo 15 let nazaj, mailing lista je bila osnovna oblika komuniciranja, danes imaš Facebook skupine, kjer je komunikacija bistveno hitrejša, tako da lahko odreagiraš bistveno hitreje in lažji dostop imaš do širšega kroga ljudi. To absolutno omogočata Facebook in Twitter. Sicer se je pa tudi z mailing listami dalo dovolj solidno komunicirati, se kje organizirati ... (Mreža za neposredno demokracijo, intervjuvanec/-ka 1).

Bennett (2003) govori tudi o konvergenci med komunikacijskimi praksami in organizacijskimi rutinami v sferi mrež aktivistične politike, kar lahko nazorno pokažemo na primeru delovanja mariborske Iniciative mestni zbor (intervjuvanec/-ka 1):

Na vsakem zboru so trije moderatorji, zaradi pomanjkanja moderatorjev – še vedno se trudimo, da bi bili trije – imamo večinoma po dva moderatorja. V teoriji oziroma na začetku je bilo tako, da so bili vsebinski moderator, tehnični moderator in zapisnikar. Vsebinski moderator je tisti, ki vodi debato, jo pripelje do nekih sklepov, torej posluša in daje besedo udeležencem in vodi, povzema debato k nekemu cilju, ki ga vidi, da je skupen vsem. Tehnični moderator mu pri temu pomaga. Spremlja, kdaj je kdo roko dvignil, poskrbi, da je dovolj svetlo, zapisuje sproti, kaj udeleženci govorijo, da imajo občutek, da so slišani, da se jih posluša, zapisuje sklepe na tablo in podobno. Zapisnikar pa vse skupaj, cel potek zbora zapisuje, potem se zapisnik pošlje vsem udeležencem zbora ... Komuniciramo prek mailov, tisti, ki nimajo maila, lahko zapisnik vidijo na naslednjem zboru. Sam zbor deluje po nekih pravilih, za katere se v bistvu udeleženci sami dogovorijo, da jih imajo. Temu rečemo skupnostni dogovor. Vsak zbor ima svoj skupnostni dogovor. Pred vsakim zborom se ga potrdi, včasih se kaj dopolni. Ima ta neka osnovna pravila, ki so skupna vsem, da se k besedi prijavljamo z dvigom roke, da govori samo eden, da se med seboj spoštujemo, da so vsi na zboru prisotni kot občani in da se pozabi na funkcije, ki jih sicer imajo, in podobno. Uporabljamo ročno komunikacijo. To so v bistvu ročni signali, s katerimi se pokaže, dvig roke, strinjanje se pokaže z mahanjem, ki ga gluho nemi, ta znak, uporabljajo za aplavz. Ročni signali omogočajo, da debata teče nemoteno, da ni nekih vzklikov vmes, da tisti, ki govori, lahko pove stvari do konca. Zbori delujejo po osnovnem principu, to je odločanje na podlagi konsenza. Torej se debatira o neki stvari tako dolgo, dokler se vsi ne strinjajo oziroma da ni nihče proti. In načelo direktne akcije. To pomeni, ko nekdo nekaj predlaga, potem tudi sam sodeluje pri tem, da se bo to naredilo.

Ob pogledu na problematiko, ki jo po Baudrillardu zaznamuje odsotnost recipročnosti v medijskem sistemu – saj Enzensbergerjeva zahteva po reverzibilnosti še zdaleč ni dovolj – je Iniciativa mestni zbor lahko tipski primer vzpostavljanja novih načinov menjave (simbolne in z vidika vsebin komuniciranja tudi organizacijsko-ekonomske), ki presegajo ali vsaj nadomeščajo menjavo, ki jo določa aktualni način produkcije in iz nje izpeljana politika. Nasprotno poskusi spremenjenih oblik komuniciranja zasledujejo klasična načela demokratične politike. Izpostaviti velja odprtost ter v načelu enakovredno obravnavo vseh interesov in pobud – kar pa še ne pomeni, da imajo slednje tudi vse enako možnost udejanja, pač odvisno od tehtanja argumentov. V skladu s tem načelom ne samo, da se vstopni prispevki v javno razpravo ne vrednotijo po kriterijih zanimivosti, odmevnosti in reprezentativnosti, temveč je vrednotenje v načelu odsotno in nedopustno. Drugič, razprava temelji na načelu publicitete in na zavezi neprestanega pretresanja preteklih odločitev, s čimer zasleduje najradikalnejše postulate demokratične deliberativne politike.

5 Razprava

Kaže se, da v poskusih konceptualizacij sprememb medijskega ustroja niti recipročnost – poleg nujne reverzibilnosti – za radikalno spremembo ni dovolj. Analiza komunikacijskih in organizacijskih praks gibanj kaže, da je treba zagotoviti ne samo menjavo pozicij komuniciranja in vsebin, temveč tudi novo – ali vsaj drugačno – vrednotenje menjalnih razmerij, v katera so vpeti mediji, tako množični kot različne digitalne platforme, in v katerih delujejo družbena gibanja. Zato je imela »problematika« dialektike v pričujoči raziskavi slovenskih vstaj (2012–13) z vidika komuniciranja družbenih gibanj in njihove moči za doseganje družbenih sprememb dve problemski izhodišči: 1) monopolni menjalni odnos med dominantnimi (množičnimi) mediji in mediji, ki so jih gibanja uporabljala za organizacijo svojega delovanja (digitalne platforme, kot so FB, Twitter), in 2) možnosti za preseganje dominantnega komunikacijskega menjalnega modela ob ohranitvi emancipatoričnega potenciala gibanj.

Z analizo delovanja množičnih medijev v odnosu do gibanj smo pokazali na omejitve medijev, ki izhajajo iz njihove vključenosti v rituale menjave medijskega in političnega sistema. Pokazali smo na nezmožnost njihovega delovanja za preseganje dominantnih kodov, kar se med drugim kaže v marginalizaciji gibanj in nasploh ne vključevanju gibanj kot akterjev brez družbene moči v dominantne menjalne procese.

Nedvomno se participacija v »kulturi deljenja«, kot jo poimenuje Benkler (2006), izogne neposredni cenzuri, ki jo vzpostavljajo množični mediji z uredniki in novinarji kot odbiralci vsebin, vendar velja izpostaviti, da tudi sodelovanje v produkciji ne vzpostavlja nujno drugačne aplikacije produktivnih sil, kot jo zahtevajo kapitalistični produkcijski odnosi, kot je opazil že Enzensberger (2003/1970: 266), ko je problematiziral nadzor nad amatersko produkcijo, ki ji ni dovoljeno posegati v kontekst zasebnosti ekonomije. V času porasta participativne kulture na omrežjih so nekateri avtorji povezavo medijske produkcije in potrošnje razlagali s koncepti, povezanimi z »novim potrošnikom«, na primer »producentporabnik« (*produsage*) (Bruns 2006), ki konotira izmenljivost vlog med producenti in potrošniki. Zagovor participacije v produkciji v sodobnosti resda uvede novo

označevanje za nekdanjega potrošnika, ki tako postane uporabnik, vendar – kot opažata Van Dijck in Nieborg (2009) – je sodelovanje posameznikov za (korporativne) lastnike veliko manj pomembno kot pa množica teh uporabnikov, ki postanejo cilj oglaševalcev in kot končni potrošniki navsezadnje sklenejo krog potrošnje: »Izraz ‚uporabnik‘ postane vseobsegajoča fraza, ki pokriva širok razpon obnašanja, od klikanja do bloganja in objavljanja videovsebin. Množična kreativnost je praviloma le drugače imenovano potrošniško vedenje« (Van Dijck in Nieborg 2009: 861). Tovrstna participativna kultura, obravnavana v luči hegemonije medijskih korporacij, dejansko postane brezplačno delo za produkcijo kulture v digitalni ekonomiji (Terranova 2000). Izpostaviti torej velja, da kultura deljenja ne naslovi problemov lastništva infrastrukture in prodaje uporabnikov oglaševalcem, kar se je v skrajnem primeru pokazalo tudi ob različnih primerih intervencij Facebooka v arabski pomladi. Morozov (2011) je ponudil kar nekaj študij primerov, ko so lastniki digitalnih platform ob kočljivih dogodkih, ki so bili v nasprotju z njihovimi ekonomskimi interesi, enostavno izključili dostop do svojih storitev na področju celotnih držav; primer sta Facebook in Vodafone.

Ob kritiki predeterminiranosti mrežne družbe z monopolnimi menjalnimi odnosi je naša analiza pokazala tudi na možnosti njihovega preseganja. Te smo tematizirali skupaj s teoretsko tradicijo, ki izpostavlja pomen javnega demokratičnega komuniciranja »medijev za vse«, specifično na primeru povezovalnega delovanja vstajniških gibanj. Član/ica skupine Danes je nov dan pojasnjuje, na kakšen način so v času vstaj že v prvi fazi oblikovanja vodoravne strukture pristopili k mobilizaciji javnosti oziroma odprli komunikacijske kanale, ne da bi strogo uokvirili vsebine:

Takrat smo se hoteli pozicionirati kot platforma, kot neka skupina, se pravi da smo promovirali orodje, ki smo ga naredili, ne pa kot nas, ki imamo vsebino, in smo imeli veliko dilemo, zato si tudi zelo dolgo nismo naredili Facebook strani. Sploh ne vem, če je to bilo še v času vstaj, mislim, da kasneje ... Ker nikakor nismo hoteli biti povezani oziroma nismo hoteli, da je fokus na nas, ampak na tem orodju. Takrat smo poslali mailing za to orodje ljudem, ki so se na prvi verziji vpisali kot uporabniki, in potem ko smo naredili novo verzijo, smo poslali maile, pa v medije smo poslali novico, da smo to naredili, pa na Facebook skupnosti, ki so se formirale v času vstaj. Ampak mi takrat svojih kanalov, Facebooka pa Twitterja, to, kar imamo recimo sedaj, kot Inštitut med vstajami nismo imeli, ker nismo hoteli fokusa na sebi, ampak na orodju (Danes je nov dan, intervjuvanec/-ka 1).

Z lastnimi orodji in brez nujne, omejujoče, kolektivne identitete, značilne za »kolektivno delovanje«, se tako oblikovana javnost približuje ideji o samospoznanju javnosti, kot jo je omenjal že John Dewey, in sicer na podlagi vezi in odgovornosti, ki jih posameznik čuti do skupnosti, v katero je investiral del svoje energije in čustev: »Z vidika posameznika je to ideja, po kateri ima kot posameznik zmožnostim primeren, odgovoren delež pri oblikovanju ter usmerjanju delovanja skupin, ki jim pripada; in glede na potrebe pri sodelovanju v ohranjanju vrednot, ki jih skupine negujejo« (Dewey 1999/1927: 112). Ideja o odpovedi določeni meri avtonomije ob vključitvi v formalno organizirane skupine – v našem primeru civilnodružbene organizacije in nastajajoče stranke – ni nova; znana je že iz socialno-

-psiholoških teorij delovanja skupin, hierarhično ali mrežno organiziranih. Nasprotno pa »povezovalno delovanje« te omejitve odpovedovanja lastni identiteti presega ne samo zavoljo svoje odprtosti, temveč zaradi dopuščanja heterogenosti ciljev in interesov, velja pa dodati, da takšna egalitarnost še vseeno ne prinaša nujno politične učinkovitosti. Posameznike nase veže prek dejanskega sodelovanja pri oblikovanju skupnosti, tudi oblikovanja skupnih orodij za komuniciranje, obenem pa jo neprestano ogroža potencialna nevarnost razpada skupnega temelja delovanja zaradi odsotnosti trdnih kategorij, za katere bi se tako ohlapno organizirane skupnosti zavzemale. Egalitarnost manj formalnih mrežnih povezav ima svoje prednosti pred bolj rigidnimi formalnimi povezavami, je pa za prve toliko večja verjetnost, da bodo razpadle zaradi heterogenih sredobežnih interesov. Vseeno pa jim avtonomnost omogoča izmikanje prizadevanju za razpoznavnost v dominantni javni sferi, za katero v veliki meri še vedno infrastrukturo predstavljajo množični mediji in korporativne digitalne platforme.

»Povezovalno delovanje« ima več neposrednih učinkov. Zaradi svoje heterogenosti se a) izogne dvostopenjskemu sistemu vpliva, na nadzoru katerega množični mediji kot ponudbena stran gradijo svojo dobičkonosnost in sploh zmožnost vključitve v menjalne odnose sodobnih ekonomij. Ob obstoju pripravljenosti sodelujočih uporabljati in/ali razvijati nova komunikacijska orodja se b) čustvene vezi pripadnosti skupini še okrepijo in znižujejo nevarnost razpada skupin, s čimer se rahlja – gledano na stran povpraševanja – tudi »dvostopenjski tok komuniciranja« (Katz in Lazarsfeld 1999/1955), saj se (lahko) odpravijo posredniki med sporočevalci in prejemniki sporočil, navsezadnje pa tako oblikovana javnost kot publika postavlja c) nove modele komuniciranja, ki ne temeljijo na vključenosti v prevladujoče menjalne odnose, kar je lahko svojevrsten prispevek k odmiku od prevladujočega načina produkcije.

6 Sklep

V članku smo poskušali pokazati, kako se sodobna mrežna družba, kjer je vsakdo lahko povezan z vsakim, pri čemer iluzijo o enakopravnosti povezav pooseblja internet in nasploh razvoj IKT, vzpostavlja na strukturiranih odnosih in dominantnih komunikacijskih kodih. Mrežna družba, ki se utemeljuje na tehnologiji in se skozi njeno uporabo reproducira, se v nasprotju z optimizmom tehnodeterministov pokaže kot zgolj še ena variacija reprodukcije kapitalističnih odnosov dominacije oziroma hierarhično vodenega nadzora akterjev s politično in ekonomsko močjo. Vprašanje je bilo, kolikšna je moč oziroma nemoč družbenih gibanj, ki tudi sama mrežno delujejo, da bi subvertirala in prekinjala dominacijo hegemonskih kodov. V dialogu s teorijami javnosti/javne sfere in kritično tradicijo medijskih študij je mogoče reči, da je ena od težav mrežnosti in heterogenosti gibanj povezana z vprašanjem politične učinkovitosti delovanja gibanj, ko ta ni razumljena zgolj kot konfrontacija s centri moči, temveč kot poskus predručenja obstoječe systemske ureditve, tako v podsistemu politike kot tudi ekonomije. Z vidika posameznika pa tudi posameznih gibanj ju je moč ločiti samo za analitične namene – gledano holistično, sta oba podsistema vključena v prevladujoči sistem menjave in na podlagi moči (socioekonomskih virov) tudi sama določata načine vrednotenja ekvivalentov v komuniciranju oziroma menjavi.

Rizomatično delovanje na primeru vstajniškega gibanja v Sloveniji kaže na množico akterjev, ki fluidno delujejo v bolj ali manj prepletenih mrežah, ki se poskušajo vzpostavljati zunaj dominantnih kodov, tj. v odsotnosti oprijemljivega centra, reprezentativnega predstavništva in ideologij. Samozavedanje rizoma, ki je v procesu nenehnega nastajanja, multiplega povezovanja in se oblikuje onkraj oprijemljivega središča, se neprestano nadgrajuje in s tem krepi možnost objektivirane slike sveta, v kateri postanejo posamezni akterji tudi nosilci sprememb – akterji se močneje zavedajo svoje vloge v konstrukciji realnosti. Potencial novih oblik menjave in sistema komuniciranja se krepi ravno skozi omenjeno samovzpostavljajanje, ki kot osnovno načelo za preživetje in nadgradnjo že od začetka postavlja odprtost. Sicer je odprtost v teorijah demokracije in javne sfere že star postulat, vendar nam analiza gibanj v pričujočem članku dovolj eksplicitno pokaže, da se samo v strogem zasledovanju radikalnih načel demokratičnosti vzpostavljajo možnosti za preseganje rigidno določenih dominantnih pravil menjave, točneje sistemsko postavljenega vrednotenja prispevkov posameznikov in skupin v menjavi in komuniciranju.

Pokazali smo, kako logika kolektivnega delovanja gibanja prilagaja dominantnim kodom, kar pred akterje/akterke gibanj postavlja zahteve po konformnosti. Po drugi strani avtonomnost mrež, ki se združujejo po logiki povezovalnega delovanja, gibanjem omogoča vsaj kratkoročno učinkovito zoperstavljanje dominantni javni sferi in diktatu njenih akterjev. Gibanja, ki vztrajajo zunaj aspiracije, da bi se kakorkoli združila z dominantnim kodom, se tako krepijo prek različnosti ter pripoznanja osebnega prispevka sodelujočih glede na svoje zmožnosti in potrebe. S tem (lahko) ustvarjajo nove oblike menjave tako na ravni javnega komuniciranja kot vsem vidnega in vsem dostopnega kot na ravni koda, ki ne vodi samo menjave v javnem komuniciranju medijskega sistema, temveč tudi v drugih družbenih podsistemih (dominantne politike in ekonomije) – skozi komuniciranje v obliki povezovalnega delovanja gibanja zavržejo prevladujočo definicijo merjenja vrednosti (menjanih ekvivalentov v obliki najrazličnejših dobrin, od občinstva do političnih priložnosti). Le na ta način lahko oblikujejo alternative, ki jih je teoretsko mogoče povezati s preseganjem reprezentativnih oblik ali vsaj njenih sledi v javnem komuniciranju – gibanja presežejo omejitve, ki jim jih postavlja dvostopenjski sistem vpliva in dvostopenjski tok komuniciranja. Prispevki zdaj že klasičnih kritičnih avtorjev iz sredine in druge polovice 20. stoletja so ponudili idejne temelje preoblikovanja načina javnega komuniciranja v smeri zasledovanja demokratičnih načel, tematizacija mrežne družbe sodobnejših avtorjev in predvsem ideja povezovalnega delovanja pa sta služili kot konceptualno ogrodje za analizo potenciala oblikovanja novih kodov oziroma pravil komuniciranja in menjave.

Literatura

- Atton, Chris (2002): *Alternative Media*. London: Sage.
- Baudrillard, Jean (2003/1972): *Requiem for the Media*. V N. Wardrip-Fruin in N. Montfort (ur.): *The New Media Reader*: 277–288. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Bennett, W. Lance (2003): *Communicating Global Activism: Strengths and Vulnerabilities of Networked Politics*. *Information, Communication & Society*, 6 (2): 143–168.

- Bennett, W. Lance, in Segerberg, Alexandra (2012): *The Logic of Connective Action*. Information, Communication & Society, 15 (5): 739–768.
- Benkler, Yochai (2006): *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom*. London: Yale University Press.
- Brecht, Bertolt (1932): *The Radio as an Apparatus of Communication*. Bitter des Hessischen Landestheaters Darmstadt, št. 16, julij 1932.
- Bruns, Axel (2006): *Towards Produsage: Futures for UserLed Content Production*. V F. Sudweeks et al. (ur.): *Proceedings: Cultural Attitudes Towards Communication and Technology*: 275–284. Perth: Murdoch University.
- Cammaerts, Bart (2012): *Protest Logics and Mediation Opportunity Structure*. European Journal of Communication 27 (2): 117–134.
- Castells, Manuel (1998): *The Information Age: Economy, Society and Culture*, vol III, End of Millenium. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Castells, Manuel (2000/1996): *The Rise of the Network Society*. Second Edition. Oxford: Blackwell.
- Critical Art Ensemble (1996): *Electronic Civil Disobedience & Other Unpopular Ideas*. Autonomedia. New York. Dostopno prek: <http://www.critical-art.net/books/ecd/> (29. 4. 2016).
- Deleuze, Giles, in Guattari, Felix (1987): *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Dewey, John (1999/1927): *Javnost in njeni problemi*. Ljubljana: FDV.
- Diani, Mario (2000): *Social Movement Networks Virtual and Real*. Information, Communication & Society, 3 (3): 386–401.
- Enzensberger, Hans Magnus (2003/1970): *Constituents of a Theory of the Media*. V N. Wardrip-Fruin in N. Montfort (ur.): *The New Media Reader*: 259–276. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Galloway, Alexander R. (2004): *Protocol: How Control Exists after Decentralization*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Gandy, Oscar jr. (1982): *Beyond Agenda Setting: Information Subsidies and Public Policy*. Norwood: ABLEX Publishing Corporation.
- Habermas, Jürgen (1996): *Between Facts and Norms*. Cambridge: Polity Press.
- Hall, Stuart (2006): *Encoding/Decoding*. V M. G. Durham in D. M. Kellner (ur.): *Media and Cultural Studies: Keywords*: 163–173. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Katz, Elihu in Lazarsfeld, Paul F. (1999/1955): *Osebni vpliv*. V S. Splichal (ur.): *Komunikološka hrestomatija 2*: 41–50. Ljubljana: FDV.
- Mayhew, Leon H. (1997): *The New Public: Professional Communication and the Means of Social Influence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Melucci, Alberto (1996): *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mills, Charles W. (1965): *Elita oblasti*. Ljubljana: DZS.
- Morozov, Evgeny (2011): *The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom*. New York: PublicAffairs.
- Peović Vuković, Katarina (2012): *Mediji i kultura: Ideologija medija nakon decentralizacije*. Zagreb: Jesenski i Turk.

- Platon, Sara, in Deuze, Mark (2003): *Indymedia Journalism: A Radical Way of Making, Selecting and Sharing*. *Journalism*, 4 (3): 336–355.
- Terranova, Tiziana (2000): *Free Labour: Producing Culture for Digital Economy*. *Social Text*, 18 (2): 33–58.
- Tilly, Charles (2004): *Social Movements 1768-2004*. Boulder: Paradigm Publishers.
- Van Dijck, José, in Nieborg, David (2009): *Wikinomics and its Discontents: A Critical Analysis of Web 2.0 Business Manifestos*. *New Media & Society*, 11 (5): 855–876.

SUMMARY

The article puts forward the theory of the network society as an organizational principle of action by actors in modern societies, which are interwoven with the information and communication technologies (ICT), but mostly determined by their codes and modes of operation. On the example of the various actors, movements and initiatives that contributed to the uprising in Slovenia in the period 2012-2013, the authors analyse the specifics of their operation in the network society. They are interested in the extent to which the use of technology that by imposing the dominant codes of operation establishes a hierarchy of social power, conditions the actions of movements. In addition, the article researches if and to what an extent the communication of movements can resist the necessity to be included in the exchange relations of the dominant political and economic system. The article raises the question of how supposedly democratic network structure of movements can build coalitions to confront the dominant power (by the authorities and the media). The focus is to thematize the „becoming“ of movements, to explore the possibility of generating something „new“ through the plurality and heterogeneity of movements. The possibility of maintaining the heterogeneity of positions and identities of membership is thematized through the distinction between the „collective“ and the „connecting action“, as conceptualized by the modern theory of digital citizenship the foundation of which lies in the network society. In the foreground is a verification of the thesis that some specifics of the connecting action, which are formed at the intersection of communication and organizational practices, strengthen emancipation of movements and their potential to create new politics. In this context arises a theoretical question, i.e. to what an extent is it possible to understand the connecting action not only as a specific way of networking, but also as the basis for a modified form of exchange, which introduces alternative exchange. The authors show how the logic of collective action presses movements to adopt and, not least, to reproduce the dominant codes, which demands that the actors conform, internally, and externally to dominant exchange relations. Network society, based on technology, in contrast with the optimism of technodeterminists appears as just another variation of the reproduction of capitalist relations of domination and hierarchy. Besides, the autonomy of the networks that cooperated in the example of Slovenian uprising on the connecting action principle enabled the movements to counter the dominant public sphere and the dictates of its actors. Rhizomatic action in the case of the uprising movement in Slovenia points to a multitude of actors in fluid communication with a more or less interwoven networks that are trying to be formed outside the dominant codes, i.e. in the absence of tangible

center, representative offices and ideologies. The potential for new forms of exchange and communication is enabled through the "self-becoming" that as a basic principle for survival presupposes openness. Here we show how movements can form alternatives, through the development of new ways of communication, which are generated outside the prevailing exchange relations. Movements that insist outside the aspiration to unite with dominant codes are thus reinforced through diversity and recognition of the personal contributions of the participants, according to their abilities and needs. In this way alternatives can be formed that can theoretically be associated with overcoming the surpassing of representative forms, or at least its traces in the public communication - overcoming a two-step flow of communication. Contributions of the now classic authors from the critical communication school from the middle and second half of the 20th century have offered conceptual foundations for the transformation of mode of public communication in the direction of the pursuit of democratic principles, while thematisations of network society by more modern authors, and especially the idea of connecting action served as a conceptual framework for analyzing the potential of creating new codes of communication and exchange.

Podatki o avtorjih

Peter Sekloča

Predavatelj na Fakulteti za humanistične študije, Univerza na Primorskem

Titov trg 5, 6000 Koper, Slovenija

e-naslov: peter.sekloca@fhs.upr.si

Mojca Pajnik

Predavateljica na FDV in znanstvena svetnica na Mirovnem inštitutu

Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana, Slovenija

e-naslov: mojca.pajnik@fdv.uni-lj.si